

Hundreår med hodebry. Utilregneligheten i historie

Et spennende bidrag til videre diskusjon og forskning.

PUBLISERT 5. juni 2014

Cappelen Damm, 2014. 272 sider

Hundreår med hodebry leste jeg på fire ettermiddager. Jeg vet ikke om den intense lesingen skyldtes en godt skrevet bok, eller at det var dårlig vær? Kanskje det var bokens tematikk som fascinerte så sterkt? Det vel helst en kombinasjon av alt dette. Pleier å være det.

Boken handler om utilregnelighet. Mer spesifikt handler det om utilregnelighetsinstituttets utvikling fra de første skriftlige nedtegnelsene om temaet (i Homers Iliaden i niende eller åttende århundre før vår tidsregning) frem til vår egen tid. Dette lange tidsspennet dekker han gjennom fem hoveddeler. Del en er en kort introduksjon. Der fremmer han en spennende hypotese som jeg skal komme tilbake til. Del to omhandler perioden fra antikken til middelalderen i Europa, hvor han går

grundig til verks i galskapens etymologi, filosofiens kobling til utilregnelighet samt asylvesenets kraftige fremvekst.

Enkeltsaker og lange linjer

Den lengste delen er del tre, som omhandler utilregnelighet i Norden. Her redegjør Gran om de første lovene i Norge og deres tematisering av utilregnelighetsregler og om den senere utviklingen gjennom middelalderen. Deretter glir han over til de sterke brytningene mellom jussen og psykiatrien tidlig på 1900-tallet. Og, etter å ha vært igjennom både Hamsun-saken og saken mot NS-justisminister Riisnæs, ender han i Sverige med deres spesielle lovgivning om sinnslidende lovbrøyttere.

«Jeg synes Grans bok blir mest spennende når han mener noe. Særlig når meningene og hypotesene går motstrøms»

Del fire tar for seg anglosaksisk utilregnelighet, hvor forfatteren viser hvordan sentrale internasjonale utilregnelighetsmodeller har blitt til via spektakulære enkeltsaker som han i rikt monn skildrer. Del fem har tittelen «Veien videre», hvor han blant annet påviser at utilregnelighetsdebatter og lovgivning har en tendens til å gå i sirkler. Boken avsluttes med et appendiks over utvalgte tema.

En god formidler, men

Gran er en mann som kan skrive. Han mestrer å formidle dels tunge temaer på en lettfattelig måte. Han er pedagogisk dyktig når han krydrer boken med spennende skildringer av sentrale og spektakulære enkeltsaker. Sakene som omtales, har ofte hatt avgjørende betydning for utviklingen av utilregnelighetsreglene nasjonalt og internasjonalt. Boken er fint bygget opp med god dramaturgi som også medvirker til at den blir interessant og engasjerende lesning.

Noen kritiske bemerkninger har jeg. Særlig bokens del to er tung. Gran blir kanskje vel grundig i galskapens etymologi, uten at jeg helt ser poenget med den grundigheten. Og så er det noe med jurister. De omtaler tidlig lovgivning som f.eks. landskapslover og frostatingslover som den største selvfølgelighet. Det er mulig at det faktisk er selvfølgelig for jurister. Men som psykolog faller jeg til stadighet av. Er det slik at jurister får så grundig innføring i slike lover på studiet at de glemmer at andre ikke kan slikt stoff på samme måte som dem selv? Dessverre makter Gran heller ikke å skildre tidlig norsk lovgivning slik at jeg forstår den.

Spennende brytninger

Gran skildrer også den historisk spennende brytningen mellom jurister og psykiatere på begynnelsen av 1900-tallet. Den prinsipielle diskusjonen gikk på hvor sterk innflytelse psykiatrien skulle ha i rettsvesenet. Den debatten ble særlig ført mellom

riksadvokat Bernhard Getz og politilege Paul Winge. Der savnet jeg flere sitater og skildring av debatten dem imellom. Det kunne gitt en nærmere innføring i den viktige og prinsipielle debatten som ble ført mellom jus og psykiatri, og som fortsatt er aktuell. For Gran er, som nevnt, ellers svært flink i å fengsle leseren med gode sitater og kasuistiske skildringer.

Jeg synes Grans bok blir mest spennende når han mener noe. Særlig når meningene og hypotesene går motstrøms. Det er spennende at han stiller spørsmål om dommen mot Anders Behring Breivik egentlig var så «modig» som kommentariatet (som han kaller det) ville ha det til. Nei, mener Gran, dommen føyer seg egentlig inn i en tradisjon:

Historien viser at utilregnelighetslovgivningene i vestlige land neppe har vært robuste nok til å møte de mest spektakulære og grusomme kriminalsaker som kan oppstå. Presset fra opinion og samfunnets maktinstanser kan bli for stort. Slik blir utilregnelighetsinstituttet forbeholdt de mislykkede attentatsmenn – eller som i Norge; de som driver med småtyveri, promillekjøring og nasking» (side 200)

Ikke så modig likevel?

Ifølge Gran bryter utilregnelighetsinstituttet sammen i de tilfellene hvor gjerningspersonen utfører et vellykket angrep på en meget kjent person, eller hvor ofrene er mange. Da tåles det ikke at vedkommende erklæres for utilregnelig. Gran underbygger sin tese med en tabell på siden 198 som viser at de mislykkede attentatmennene blir vurdert som utilregnelige og de vellykkede dømmes som tilregnelige. Derfor er ikke Gran så sikker på at dommen mot Anders Behring Breivik var så modig i det hele tatt. Samtidig blir dette en hypotese. En svale gjør ingen sommer, og en liste over 15 spektakulære saker utgjør ingen evidens. Men her ligger det i alle fall et grunnlag for videre forskning. Uansett er Grans kritiske tenkning et viktig og spennende bidrag inn i den evige diskusjonen om rettspsykiatriske modeller og praksis.

Anmeldt av Pål Grøndahl, rettspsykolog og forsker, Oslo universitetssykehus

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 51, nummer 6, 2014, side